

DE ALLEDAAGSHEID VAN ARMOEDE EN EENZAAMHEID

Van een bedelaarsweg naar een modern OCMW

[Henri Vannoppen]

In 2002 viert het OCMW haar 25-jarig bestaan in het gehele land. Dat gebeurt op zaterdag 26 en zondag 27 oktober 2002. Een mooi moment voor de heemkunde om terug te kijken op "1302", de Middeleeuwen dus. Hoe is de sociale geschiedenis verlopen van 1302 tot 2002? In heel wat OCMW's kwam deze problematiek naar aanleiding van deze viering aan bod. In Kortenberg organiseren de Cultuur-Historische Vereniging van Erps-Kwerps, het Comité 1000 jaar Meerbeek, De Gildenkamer van Midden-Brabant-heemkring van de deelgemeente Kortenberg en Het Prinsdom Everberg samen met het OCMW de expo 'Van bedelaarsweg naar een modern OCMW of 700 jaar sociale geschiedenis in Kortenberg' (14 - 27 oktober 2002). Een reden om eens na te gaan hoe heemkunde omgaat met de sociale geschiedenis, de alledaagse armoede en rijkdom van de bewoners van onze gewesten en met de opvattingen daaromtrent.

LIEFDADIGHEID

Heemkunde Vlaams-Brabant organiseerde zijn provinciale vergadering te Boortmeerbeek op 25 mei 2002 rond het thema 'Schenkingen en legaten in de 19de eeuw'. In Hever (Boortmeerbeek) is het plaatselijke rusthuis gevestigd in het kasteel Ravensteyn, een schenking van de plaatselijke edelman aan het 'bureel van weldadigheid'. Legaten voor armen, liefdadigheid, paternalisme, corporatisme en ontvoogding hebben een interessante sociale en institutionele geschiedenis en zijn op bijzondere manieren vervlochten. De Franse Revolutie zorgde voor heel nieuwe opvattingen en idealen, door de enen verheerlijkt en door de anderen verguisd. Verschillende godsdiensten en ideologieën legden de nadruk op liefdadigheid. Het christendom in al zijn facetten benadrukt de *caritas* of de hulp voor de behoeftige medemens. De islam cultiveert als 'derde zuil' het uitdelen van aalmoezen of de plicht van elke islamiet om zijn rijkdom met behoeftige geloofsgenoten te delen. De vrijzinnigheid legt de nadruk op de humanitas of op de solidariteit in de samenleving. Dergelijke begrippen en visies moeten we in het achterhoofd houden wanneer we ons onderzoek starten.

LIEFDADIGHEID IN DE 13E, 14E EN 15E EEUW

Het christendom verplicht elke christen om aan naastenliefde te doen en barmhartig te zijn. Door hulp te verlenen of te financieren vervulden milde schenkers hun plicht in de hoop zo een plaatsje in de hemel te verdienen. Hoe zat het bijvoorbeeld met de zorg voor bejaarden? Op het platteland droegen jongere generaties vaak zorg voor de oudere. In de steden werden ook andere oplossingen ontwikkeld. Vanaf de 13e eeuw worden daar godshuizen of bejaardenhuizen gesticht. Heel wat godshuizen werden door de ambachten opgericht om hun oude en invalide ambachtslieden te vestigen. Zo richtten de Brugse wevers het Sint-Jacobsgasthuis op. Minder rijke ambachten maakten afspraken met de stedelijke

gasthuizen. De Diestse smeden bijvoorbeeld hadden in 1262 twee bedden voor bejaarde en behoeftige leden in het stedelijk gasthuis. In de godshuizen had de bejaarde recht op permanent onderdak, verwarming, verlichting, zakgeld en eventueel ook maaltijden. Dikwijls was het zo dat vooral rijkere mensen er kwamen omdat men een hoog sleutelgeld of lidgeld moest betalen. In het Gentse godshuis van de volders en wevers bedroeg het sleutelgeld niet minder dan 13 tot 267 daglonen van een geschoolde arbeider.²

Naast corporaties lagen ook particulieren aan de basis van dergelijke instellingen. In Leuven werd het Godshuis van de Zeven Slapers op 26 april 1437 gesticht door Jan Keynoghe, schepen van Leuven. Hier mochten zeven bejaarden van boven de 55 jaar verblijven. Eén van de zeven moest een vrouw zijn, die de woningen moest onderhouden. De fundatie had eigen inkomsten, o.a. de huur van het Pachthof van de Zeven Slapers te Meerbeek, een schenking bij testament van 5 april 1460 van Jan Keynoghe aan de vermelde instelling van de Zeven Slapers te Leuven.³ Ridder Godevaert Vilain, heer van Zemst en zijn echtgenote Elisabeth van

De lazaruskapel en het melaatsenhuis van Rumst (Tekening Julius Cresens 1995)

Immerseel stichtten in 1482 het Godshuis van Oliveten of de Berg van Oliveten te Mechelen (op de Olivetenvest). Het was bestemd voor oude mannen, die geen vrouw meer hadden. De basis voor deze adellijke stichting was hun testament van 13 juli 1481.

Naast bejaarden, konden ook melaatsen en bedelaars op bepaalde plaatsen opgevangen worden. In Rumst ontstonden de Lazaruskapel en het melaatsenhuis in de 15e eeuw. Hier was de 'Gilde van de Melaatsen van Rumst' gevestigd die als een soort van "belangenvertegenwoordiger" voor de melaatsen in het hertogdom Brabant optrad tot in de 17e eeuw⁴. Verder stonden de abdijen in de Middeleeuwen bekend om hun gastvrijheid. De weg die toentertijd naar de abdijpoort van Kortenberg liep, heette niet toevallig de Bedelaarsweg, want aan de poort werden de bedelaars van eten voorzien.

DE TAFEL VAN DE HEILIGE GEEST ONDER HET ANCIEN RÉGIME

Vanaf de late Middeleeuwen vinden we in de streek rond Kortenberg in elke parochie een Tafel van de H. Geest met een armmeester. Deze werd benoemd door de heer van het dorp en door de pastoor. De armentafel stond in voor de huisarmen. Ze moest er ook voor zorgen dat de lazarij (het plaatselijke melaatsenhuis) in orde was en dat er behoorlijke opvang voor melaatsen voorzien was. Dit gaf in de 17e eeuw in Everberg aanleiding tot heel wat moeilijkheden. De straatarme melaatse Jenneken Servaessens lag in de jaren 1660 ziek te bed in Laken. Ze wenste naar haar geboorteplaats Everberg terug te komen. Everberg was niet bereid de kosten te dragen. De Gilde van Rumst stelde daarom in 1664 een proces in tegen Everberg. Er werd haar een degelijk bemeubeld melaatsenhuisje met een schouw ter beschikking gesteld en ze kreeg ook degelijke kleren.⁵ In de steden en grotere dorpen had men godshuizen waar vondelingen, wezen en bejaarden opgevangen werden. Deze godshuizen hadden hun eigen bestuursorganen met momboren of voogden en een rentmeester, die de instelling beheerden.

TWEE EENVORMIGE EN GESECLARISEERDE INSTELLINGEN UIT DE FRANSE PERIODE

De Franse periode (1795-1815) luidde een grote vernieuwing in. Er kwam eenvormigheid wat betreft de armeninstellingen. In 1796 ontstonden aldus twee nieuwe instellingen per gemeente: de 'Commission d'hospices civiles' voor de instellingen ter vervanging van de besturen van de godshuizen en het 'Bureau de Bienfaisance', dat instond voor de huisarmen. Beide instellingen telden telkens vijf leden die benoemd werden door de gemeenteraad. In de praktijk kwam het er natuurlijk op neer dat de plattelandsgemeenten alleen maar een Bureau de Bienfaisance hadden. De eeuwenoude invloed van de kerk in de officiële armenzorg werd zo gereduceerd.

HET 'NEDERLANDSE' EN HET BELGISCHE BESTUUR NEMEN DE 'FRANSE' STRUCTUREN OVER

In de Nederlandse periode (1815-1830) bleven beide officiële

instellingen bestaan maar dan wel met Nederlandse namen: de Commissie der Burgerlijke Godshuizen en het Bureel van Weldadigheid. In de kleinere gemeenten bestond het Bureel van Weldadigheid uit vijf leden. Jaarlijks werd één mandaat vernieuwd. De gemeenteraad koos dan het lid van het Bureel uit vier kandidaten, twee voorgedragen door het bureel zelf en twee door het schepencollege.

In de Belgische periode (vanaf 1830) nam men gewoon de twee Nederlandse - in oorsprong Franse instellingen - over en dat bleef zo tot 1925. De aanduiding bleef dezelfde als in de Nederlandse periode. De eerste jaren na de onafhankelijkheid maakte overigens vaak ook de pastoor deel uit van het Bureel van Weldadigheid. In de 19e eeuw werden beide instellingen bestuurd door de notabelen van de gemeente, vaak op een paternalistische manier. Het Bureel zorgde voor brood, kleding, brandstof, geld voor de huisarmen en soms ook het schoolgeld voor het lager onderwijs van de behoeftige leerlingen van de gemeente. De Commissie van Burgerlijke Godshuizen bleef de vondelingen-, bejaarden- en godshuizen beheren, vooral dan in de steden.

LIEFDADIGHEID IN DE 19E EEUW

Ook particulieren of verenigingen bleven aan liefdadigheid doen. Zo richtte Cottolengo in 1830 in Turijn de Vincentini op. In 1833 stichtte Frédérique Ozanam te Parijs de Vincentiusgenootschappen. In 1840 ontstonden de Franciscus-Xaveriusverenigingen. Deze verenigingen met een bevoogdend karakter stonden eigenlijk radicaal tegenover de arbeidersbeweging.⁶ In België ontstonden ook andere paternalistische organisaties: het Werk van Sint-Franciscus Regis, dat vooral in de steden actief was o.a. voor de regularisatie van de huwelijken en de Kleerkamer der Armen, die kledij bezorgde aan de behoeftigen en de Patronaten voor Jongeren. Het paternalisme behandelde de structurele oorzaken van de armoede niet. Men moet het ook zien als de kerk in defensief tegen het anti-klerikalisme.⁷ Er waren ook filantropische industriëlen, die zorgden voor liefdadigheidsinstellingen en voor caritatieve organisaties. Schilderijen van Ch. De Groux geven ons een beeld van het paternalisme zoals dat van de rijkere dame, die op ziekenbezoek gaat bij de armen.

DE ST.-VINCENTIUSGENOOTSCHAPPEN

In Kortenberg bestond ook een Sint-Vincentiusgenootschap dat actief bleef tot 1964. Het genootschap had drie soorten van inkomsten: de opbrengst van de jaarlijkse omhaling in de kerk, de giften van liefdadige parochianen en de bijdrage van de leden van het bestuur, gestort bij elke vergadering. Het genootschap organiseerde de bedeling van steenkool en melk aan behoeftige parochianen. Het schonk ook geld aan medeparochianen die in nood verkeerden. Kenmerkend voor de Vincentianen waren het persoonlijk bezoek aan de armen en de sociale naastenliefde. Het genootschap werd genoemd naar Sint-Vincentius-à-Paulo (1581-1660), die werkzaam was bij de galeislaven. Ozanam, de stichter van de Sint-Vincentiusgenootschappen, wou het ideaal van de

Barmhartige Samaritaan navolgen. Kardinaal Sterckx, aartsbischoep van Mechelen, was in de Vincentianen geïnteresseerd. In 1843 werd de eerste afdeling van de Vincentianen opgericht te Brussel en in 1845 de afdeling in Gent. Tijdens de crisis en voedselschaarste van 1845-'48 ontstonden er ook afdelingen in de dorpen. De Vincentiusconferenties werden ook opgericht in de bisschoppelijke colleges. De Vincentianen waren leken uit de hogere en lagere burgerij. Ze vergaderden om de week of om de 14 dagen zodat iedereen wist welke gezinnen hij moest bijhouden. De parochiepriester wees de gezinnen aan. Het huisbezoek van een Vincentiaan had een dubbel doel: enerzijds de materiële hulp of de caritas en anderzijds de pastorale taak. Materiële hulp betekende het geven van: tweedehandskledij of van bonnen voor brood, vlees en steenkool. Op zo'n broodbon stond 'Societeit van den H. Vincentius-à-Paulo. Goed voor een brood.' Langs de achterzijde stonden kerkelijke spreuken zoals 'De leugenaars hebben geene eer, en de schande volgt hen overal' (Eccles, 20), 'Die wel weet te bidden, weet wel te leven' (H. Augustinus) en 'Loont geen kwaad voor kwaad, maar doet goed voor goed' (H. Petrus). Bij zijn pastorale taak legde de Vincentiaan de nadruk op de religieuze plichten. De eerste nationale voorzitters van de Vincentianen waren edellieden: baron E.C. de Gerlache (1785-1871) van 1857 tot 1871 en Graaf J. de Hemptinne (1822-1909) van 1871 tot 1896. Het paternalisme vinden we ook terug in het 'Secretariaat der Armen'. Deze vereniging beantwoordde de correspondentie van de analfabeten.⁸

DE WET OP DE LIEFDADIGE INSTELLINGEN VAN 1857

De ideologische tegenstelling tussen liberalen en katholieken kwam duidelijk tot uiting in 1857 met wat de liberalen *'la loi sur les couvents'* noemden. In de geseculariseerde Franse tijd werden de goederen van de armen uitsluitend beheerd door de Openbare Onderstand (Bureel van Weldadigheid en de Commissie der Burgerlijke Godshuizen). Na 1830 gebeurde het dat kloosters en priesters bij testament aangeduid werden als beheerders van goederen der armen. Het wetsontwerp-De Decker van 29 februari 1856 wenste van deze feitelijke toestand na 1830 een wet te maken. Liefdadige stichtingen zouden onder privaat beheer staan en de regering zou toezicht houden op de rekeningen van de private liefdadige stichtingen. Pieter De Decker (katholiek regerings-

leider van een unionistisch kabinet (1855-'57)) wou de rol van de staat terugdringen. De liberale leider Frère-Orban wou geen staatsonthouding, noch een autoritair kerkelijk gezag. Hij meende dat het wetsontwerp-De Decker de kloosters in grote mate zou verrijken en hen een grotere macht zou geven. Frère-Orban sprak zelfs van de herinvoering van *'la main-morte'* of het dodehandsrecht. De liberale burgerij was ook niet erg opgezet met het risico op aantasting van het familie-erfdeel, door eventuele schenkingen of legaten uit hun familie-erfenis aan godsdienstige instellingen. Koning Leopold I was echter vóór de wet omdat ze eerbied had voor de wil van de schenker. In de Kamer vonden heftige discussies plaats tussen de katholieken De Decker en J. Malou en de liberalen Frère-Orban en Th. Verhaegen. Op 27 mei 1857 werd de wet-De Decker op stichtingen en liefdadigheid uiteindelijk goedgekeurd in de Kamer met 60 stemmen tegen 41. Dit leidde tot oproer in Brussel tegen de katholieke kloosters en de katholieke kranten, waarna betogingen tegen de 'kloosterwet' volgden. Na intensief overleg tussen de liberalen en katholieken werd het wetsontwerp begraven. De regering-De Decker moest uiteindelijk ontslag nemen in 1857 na een liberale kiesoverwinning.⁹

KATHOLIEKEN

Men kan de katholieke 'partij' in drie groepen verdelen op basis van de houding ten opzichte van armoede en sociale problemen in de 19e eeuw. De conservatieven of de paternalisten zagen de maatschappelijke orde als door God gewild. De rijken waren (volgens hen) een door God bevoorrechte klasse maar ze hadden wel de plicht om via liefdadigheid het lot van de lagere klasse draaglijk te maken. De armen moesten tevreden zijn met de aardse ellende in afwachting van de hemel, die hen eventueel te wachten stond. Charles Woeste (1837-1922) formuleerde het als volgt: *'Messieurs, il faut qu'il y ait des pauvres, comment pourrions-nous sinon exercer notre devoir de charité?'* Het paternalisme behield het overwicht in de katholieke partij tot 1886.¹⁰ Een tweede groep van "corporatisten" met o.a. Helleputte verdedigde de verticale structuren en was ook nog paternalistisch. De derde groep, de "christen-democraten", ijverde voor horizontale structuren. Priester Adolf Daens behoorde hiertoe. Hij was dan ook de duidelijke tegenhanger van Charles Woeste in het parlement.¹¹ Volksvertegenwoordiger Cooreman hield in 1886 de volgende toespraak, waarin hij een beeld gaf van de katholieke liefdadige instellingen:

'Als het arbeiderskind ter wereld komt, waakt het werk van het moederschap aan zijn wieg. Zodra het enkele stappen kan doen, neemt het werk van de bewaarscholen hem bij de hand, tot wanneer de jongen toevertrouwd wordt aan het werk van de vrije scholen, dat achteraf beroep doet op de goede zorgen van het patronagewerk (voor de ontspanning) en van het werk der arbeidersverenigingen. Als hij zich aan een vrouw wil binden, komt het werk van de H. Fransiscus Regis hem ter hulp; moet hij het uniform aantrekken, dan komt het werk van de militairen hem met open armen tegemoet. Overvalt de ellende hem, dan komen de confraters van de H. Vincentius hem bezoeken.

De abdij van Kortenberg, waar in 1302 de bedelaars aanschoven langs de Bedelaarsweg (Archief Cultuur-Historische Vereniging van Erps-Kwerps)

*Het werk van de weduwen giet balsem op het door verlies gebroken hart. Het werk van de arme zieken waakt bij het bed der machtelozen, de behoeftige in de hospitalen ziet zijn wonden door engelen verbonden worden. Als hij sterft, zorgt het werk van de katholieke begrafenis- sen voor een uitvaart.'*¹²

LIBERALEN

De liberalen kon men eveneens in drie groepen verdelen. Een groot aantal liberalen, vooral dan de doctrinairers, was eerder paternalistisch. Dit kon de vorm aannemen van bezoeken aan arme gezinnen door vrijmetselaarsloges. Een tweede groep, die van de linkse liberalen of progressisten (ook radicalen zoals Féron), had interesse voor het corporatisme. Féron stelde in het kader van de kiesrechtuitbreiding van 1893 voor om de belangenvertegenwoordiging in te voeren. Het kiezerskorps zou in drie groepen kunnen worden verdeeld, zo argumenteerden ze: de arbeid, het kapitaal en de vrije of intellectuele beroepen, elk met eigen segment van de volksvertegenwoordiging. Het voorstel-Féron werd op 22 juni 1893 met 98 stemmen tegen 28 bij 10 onthoudingen verworpen en betekende het einde van zowel het liberale als het katholieke politiek corporatisme in België.¹³ F. Laurent (1810-1887), hoogleraar te Gent, was de stichter van een aantal liberale werkmanskringen: de derde strekking. Men sprak in Gent ook van de Laurentkringen. Laurent legde ook de nadruk op de schoolplicht en het schoolsparen. In Antwerpen ontstond in 1882 'Help U Zelve' als liberale werkmanskring. In Brugge functioneerde bijvoorbeeld het 'Van Gheluwe's Genootschap' op het einde van de 19e eeuw.¹⁴

De Tiense suikerraffinaderij was een typisch voorbeeld van het liberaal paternalisme. Victor Beauduin (1874-1904) was directeur van de suikerfabriek en liberaal burgemeester van Tienen. Arthur Noël was de dokter van de suikerfabriek en liberaal schepen van Tienen. De suikerfabriek had een uitgebreid pakket van sociale maatregelen op het einde van de 19e en in het begin van de 20e eeuw. Er was in de eerste plaats de gezondheidszorg: medisch onderzoek was gratis, de fabriek had een eigen verzekeringskas, die financieel rechtgehouden werd door de aandeelhouders van de fabriek, er was een vervangingsinkomen ingeval van ziekte, de apothekerskosten werden volledig gedragen door de fabriek, waterbedeling en riolering werd ingevoerd met het oog op de volksgezondheid. Er was ook de huisvesting. De fabriek bouwde goedkope werkmanswoningen. Grond werd gratis ter beschikking gesteld om een huis op te bouwen. Hiervoor kon men een lening met een minimale rente bekomen. Er kwam een systeem van kredieturen. De kinderen van de werknemers van de suikerfabriek werden eenmaal per jaar gratis gekleed. De kinderen die naar het atheneum of naar de hogeschool gingen kregen een studietoelage van de fabriek. De muzikschool was betaald door de fabriek. De fabriek had een eigen harmonie, waarin de personeelsleden speelden. Er was gratis uitdeling van steenkool, er was oppas voor de kinderen, er waren premies bij het huwelijk en de eerste communie, er was een coöperatieve winkel voor huishoudbenodigdheden. 'Alles' werd geregeld door de liberale directie van de fabriek.¹⁵

DE SOCIALE WERKEN VAN REMY TE WIJGMAAL EN TE LEUVEN

Edward Remy (†1896) is eveneens een voorbeeld van liberaal paternalisme of liberale liefdadigheid. Hij was oorspronkelijk groothandelaar in granen en begon zijn industrie te Wijgmaal (toen gemeente Herent, na de fusie in 1977 stad Leuven) in 1855. Het begon met een (nu verdwenen) watermolen op de Dijle. Edward Remy kende Wijgmaal omdat zijn ouders Pierre-Henri Remy, voorzitter van de Leuvense handelsrechtbank en Maria-Catharina Mastraeten, er in 1834 het buitengoed 'de Motte' gekocht hadden. Edward Remy huwde in 1861 de weduwe van zijn broer Felix Remy (†1856) nl. Angelica-Colette Boëyé (†1862). Hij had in 1855 te Wijgmaal: een maalderij, een olieslagerij en een rijstpellerij. In 1858 kwam er een stijfselfabriek bij. De eerste activiteiten lagen bij de Dijle, de volgende langs het kanaal Leuven-Mechelen. In 1864 kwam er een spoorwegstation te Wijgmaal: zo ontstond ook een spoorwegverbinding met de fabrieken Remy. In 1884 werd het korps der spuitgasten opgericht, een brandweer voor de fabriek.

Heel wat werkmanswoningen werden opgetrokken in Wijgmaal in opdracht van Remy. Door maandelijkse afbetalingen konden de werklieden eigenaar worden van hun huis. De oudste arbeiderswoningen vinden we nog terug op Wijgmaalhoek. Het waren lage

Edward Remy, de grondlegger van de sociale werken van Remy

huizen met een tuin. De Kortestraat stond in Wijgmaal bekend als 'de Wevenroot'. Er waren in deze straat 18 huizen, 9 blokken van 2 met hof en stal: goedkope huisvesting voor weduwen. In 1869 werd een spaarkas opgericht onder waarborg van de fabrieken Remy. Heel wat fabrieksarbeiders hadden ook nog een klein landbouwbedrijf. In 1874 werd voor hen de veeverzekering opgericht bij Remy. In 1876 werd ook de kas voor leningen gesticht. Men kon er geld lenen om een schuld af te betalen of om land of een huis te kopen. De werklieden moesten een intrest betalen van 2,5 %, de bedienden één van 5 %. Ook de soepbedeling mag men niet vergeten.

Als ge bij Remy werkt, hebt ge direct een lief; dat was de slogan in Herent-Wijgmaal.

De werklieden, die meer dan 1,5 km van de werkplaatsen woonden, hadden 's middags geen warme maaltijd. Voor hen werd warme soep bereid: gratis voor kinderen onder de 16 jaar, 5 centiem voor de jongeren tussen 16 en 18 jaar en 10 centiem voor werknemers die ouder dan 18 jaar waren. In december 1906 begon ook het werk van de Regenmantel. Vele werklieden, die dagelijks 5 à 6 km te voet aflegden kregen in de winter een warme regenmantel. Hij bleef eigendom van Remy en hij was enkel bestemd voor persoonlijk gebruik. 850 regenmantels werden uitgedeeld. In 1900 werd de pensioenskas 'De Werklieden der Fabrieken Remy' opgericht. In 1864 was in de Remyfabriek al een soort van ziekenkas gesticht: een geldelijke toelage ingeval van ziekte of ongeval, de operaties waren kosteloos, hospitalisatie was gratis. Het Remyfonds lag aan de basis van het 'Ziekenhuis', waar de gekwetsten en zieken van de fabrieken Remy verpleegd zouden worden. Sedert 1890 was er bij Remy ook een medische dienst. De fabrieken Remy organiseerden vanaf 1860 avondonderwijs voor volwassenen. In 1873 stichtte Remy de muziekmatschappij, die later de Koninklijke Fanfare van Wijgmaal werd. In 1891 volgde de zangmaatschappij l'Abeille. De feestzaal 'Den Ba' van 1880 werd in 1939 vervangen door de feestzaal Ymeria, het omgekeerde van Remy met ia erbij.

Remy profileerde zich ook als weldoener voor de stad Leuven, zoals blijkt uit de oprichting van een gesticht voor ongeneeslijke

zieken, een nachtasiel, een kinderkribbe, het werk der soepbedeling, het armenbrood en de openbare badinrichting. Hij was liberaal gemeenteraadslid van de stad Leuven van 1872 tot aan zijn dood in 1896 en erevoorzitter van het Liberaal Verbond van Leuven. In 1894 was hij liberaal kandidaat voor de Senaat. Hij weigerde de baronstitel, die minister Beernaert hem voorstelde. Te Leuven werd voor hem een monument opgericht en ook het Rusthuis Remy herinnert aan hem. Zijn dochter Marie huwde met baron August de Becker. De tweede generatie zette de bedrijven en de werken van Edward Remy verder.

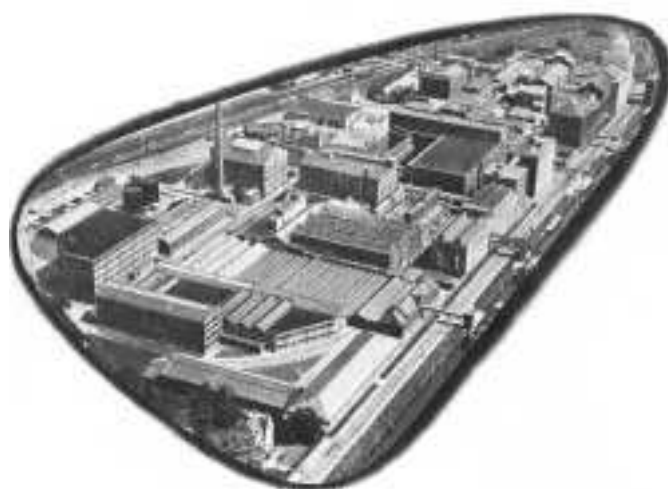
In 1905 werd te Wijgmaal het 50-jarig bestaan van de Remyfabrieken gevierd. Toen werd ook het standbeeld van Remy te Wijgmaal opgericht. De fabriek in Wijgmaal telde op dat moment 786 werklieden. Wanneer we nu door Wijgmaal wandelen zien we nog heel wat herinneringen aan Remy: de fabrieken en de Campus Remy, de 'rijke root' waar de bedienden woonden, de woningen voor de hogere bedienden, de 'mess' voor bedienden (het huidige Daelhof), 'den Baa' van 1880 (later refter, gastenverblijf en administratie), de feestzaal Ymeria in art-decostijl, waar ook de 'weeg' gevestigd was en waar nu Steinerschool 'De Zonnewijzer' haar vestiging heeft. Remy was Wijgmaal. 'Als ge bij Remy werkt, hebt ge direct een lief', dat was de slogan in Herent-Wijgmaal.¹⁶

HET LEGAAT VAN EMILE DE MEESTER DE RAVENSTEIN TE HEVER

Het kasteel van Ravenstein te Hever werd in de 19e eeuw bewoond door Emile de Meester de Ravenstein. Deze edelman was Belgisch ambassadeur bij de H. Stoel. In 1860 breidde hij zijn kasteel te Hever met twee zijvleugels uit. Hij stierf ongehuwd op 20 april 1889. Hij legateerde zijn archeologische verzameling aan de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel. Zijn kasteel en zijn onroerende goederen maakte hij aan het Bureel van Weldadigheid van Hever over met de verplichting om er een bejaardenhuis van te maken voor de behoeftige ouden van dagen van Hever. Het tehuis mocht volgens zijn testament niet beheerd worden door kloosterzusters. In dit kasteel is nog steeds het OCMW-rusthuis gevestigd.¹⁷

HET LEVEN VAN BEJAARDEN IN HET RUSTHUIS VAN RELEGHEM TE ZEMST

Graaf Edmond de Baillet (Brussel 1831- Folkestone 1913) stichtte in 1893 het rusthuis Releghem te Zemst. Hij was de kasteelheer van het kasteel van Releghem. Hij huwde de Engelse Henriëtte Streatfield († Nevill Court 1917). In 1892 vatte het grafelijke paar het plan op om een asiel voor ongelukkige bejaarden te bouwen. Architect Van Boxmeer uit Mechelen tekende hiervoor de plannen. De arme bejaarden moesten ten minste 3 jaar voor hun opname in Zemst gewoond hebben of het moesten personen zijn, waaraan de gemeente hulp diende te geven. Graaf de Baillet stelde ook de voorrangregels vast: bij voorrang personen die in vaste dienst waren geweest bij de graaf en de gravin als huishoudpersoneel,

De fabrieken van Remy te Wijgmaal

Het rusthuis Relegem te Zemst (Collectie heemkring De Semse, Zemst)

werkman of dagloner; vervolgens de pachters van de graaf; daarna de bejaarden uit de omgeving van het kasteel van Relegem en het dorp van Zemst en ten slotte de andere inwoners.

De bejaarden moesten een redelijke hoeveelheid tabak en pruimtabak krijgen en een zakgeld van 25 centiemen per week per bejaarde. Wegens slecht gedrag kon men het zakgeld inhouden. De kosten voor de begrafenis van de arme lieden uit het rusthuis waren voor de gemeente. Het rusthuis mocht geen ziekenhuis worden. Personen, die een ernstige operatie hadden ondergaan of die het slachtoffer waren geweest van een ongeval, mochten eveneens in het rusthuis verblijven.

Het beheer van het rusthuis lag bij het Bureel van Weldadigheid. De graaf deed een beroep op de Liefdezusters van de Verrezen Zaligmaker, een orde die in 1810 in Sint-Niklaas gesticht was. In 1896 kwamen de eerste drie zusters naar het rusthuis van Relegem. Ze kregen van de graaf een goede burgertafel, een behoorlijk logement en een som van 200 BEF per jaar voor elke zuster en kosteloze doktersbijstand bij ziekte. In 1898 verbleven er 6 mannen en 6 vrouwen in het rusthuis.¹⁸

HET COÖPERATISME VAN DE SOCIALISTEN

In 1885 werd de B.W.P. of de Belgische Werkliedenpartij gesticht. Ze steunde vooral op coöperatieve verenigingen zoals coöperatieve bakkerijen, coöperatieve kruidenierswinkels en zelfs een eigen coöperatieve bank, de Belgische Bank van de Arbeid. De Vooruit in Gent was het symbool van het socialistisch coöperatisme op zijn hoogtepunt. In de industriegemeenten was dit coöperatisme vooral geconcentreerd rond het Volkshuis. In Zaventem werd dit opgericht door volksvertegenwoordiger Leon Meysmans. Als het ware via de broodkar van de coöperatie werd het socialisme in Zaventem onder de arbeiders verspreid.¹⁹ Ook katholieke, liberale en daensistische verenigingen bootsten de socialisten na door zelf ook coöperatieven op te richten

DE COMMISSIE VAN OPENBARE ONDERSTAND IN 1925

De tweede grote vernieuwing, na de Franse van 1796, kwam er door de wet van 10 maart 1925. Hierdoor ontstond een nieuwe instelling in elke gemeente: de COO of Commissie van Openbare

Onderstand. Het was een fusie van het Bureel van Weldadigheid en van de Commissie der Burgerlijke Godshuizen. De COO stond dus zowel in voor de huisarmen als voor de instellingen. De COO-leden werden in één keer gekozen door de gemeenteraad voor een legislatuur van 6 jaar. De COO deelde in de jaren '30 ook nog broodbonnen en melkbonnen uit aan de behoeftigen. Het paternalistische karakter behoorde nog niet helemaal tot het verleden.

HET OPENBAAR CENTRUM VOOR MAATSCHAPPELIJK WELZIJN IN 1977

De derde grote vernieuwing kwam door de wet van 8 juli 1976. Hierdoor ontstond het OCMW of het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn. Deze nieuwe instelling, die van start ging op 1 april 1977, stond niet alleen in voor de armenzorg maar ook voor het sociaal beleid. De OCMW-leden werden zoals de COO-leden in één keer door de gemeenteraad gekozen voor een legislatuur van 6 jaar. Naast de secretaris en de ontvanger kwam er ook een maatschappelijk werker. Men wou een professionalisering en een depolitisering van het sociaal beleid en de armenzorg. De OCMW-raadsleden kozen de voorzitter en het vast bureau van het OCMW. Het OCMW evolueerde van een instelling die er was voor de armen, eerder een restgroep in de samenleving, tot een instelling waar iedereen een beroep kon op doen.

HET OCMW IN 2002 NA 25 JAAR

Het OCMW van 2002 past in een verzorgingsstaat waarvan de diensten sterk gedecentraliseerd en lokaal verankerd zijn. Privé en OCMW gaan hier samen. Het OCMW heeft een regiefunctie voor wat betreft het lokale welzijnsbeleid. Samenwerking met derden is een belangrijk element b.v. in de SIT (Samenwerking in Thuiszorg). Het kan ook een beroep doen op heel wat vrijwilligers. De lage drempel is belangrijk bij het OCMW. Alle OCMW's hebben een gedifferentieerd aanbod van welzijnsvoorzieningen. Er zijn duidelijke verschillen tussen de OCMW's van verschillende soorten gemeenten. Landelijke gemeenten hebben andere noden dan verstedelijkte gemeenten. Grote steden hebben in de praktijk nog een ander OCMW-beleid.

Er is bij het OCMW in de eerste plaats het algemeen maatschappelijk werk met de begeleiding van de cliënten: administratief, financieel en materieel. Financieel vallen vooral de budgetbegeleiding en de schuldbemiddeling op. Materieel zijn er de uitleendienst van meubelen en de tweedehandskledingwinkels voor minderbedeelden. De financiële steunverlening vindt men op verschillende terreinen. Er is het bestaansminimum, dat door het OCMW uitbetaald wordt. Het OCMW zorgt eveneens voor aanvullende steun, huurwaarborgen, betaling van een eerste huur, voorschotten op te verwachten inkomens (pensioenen, werkloosheidssteun) en voor tussenkomst in de verblijfskosten in rusthuizen.

Samenwerking is belangrijk. Heel wat OCMW's werken samen met de centra voor basiseducatie, met welzijnsraden rond acties i.v.m. het drugbeleid en de kankerpreventie, met de LAC's (Lokale Advies Commissies) voor de wanbetalers van water, elektriciteit en socia-

le woningen. In de centra voor basiseducatie worden lessen Nederlands, rekenen, sociale vaardigheden en sociale kennis gegeven aan laaggeschoolden.

Er is de thuisverzorging met eigen diensten zoals gezinszorg, poetshulp, warme maaltijden, klusjesdienst, pedicure, noodhulptelefoon, taxicheques en mindermobielen centrale. Er zijn de ouderenvoorzieningen zoals de serviceflats en de rusthuizen. De familiale omkadering vermindert sterk en het OCMW moet ook op deze maatschappelijke verschijnselen inspelen. Sommige OCMW's beheren ziekenhuizen. Heel wat OCMW's proberen lokale dienstencentra uit te bouwen. Het OCMW is ook actief in de sector van huisvesting. Woningen en appartementen voor noodopvang en bejaardenwoningen zijn hier voorbeelden van. Sommige OCMW's hebben een doorgangswoning waar kamers voor maximum drie maanden ter beschikking gesteld worden. Daarnaast zijn er ook de opvangwoningen waar de cliënten langere tijd kunnen verblijven. Er zijn ook samenwerkingsverbanden met huisvestingsmaatschappijen en met sociale verhuurkantoren. Tewerkstelling wordt gevolgd vanuit het OCMW via de lokale werkwinkel.

Schaalvergroting neemt toe b.v. voor de juridische dienst en op korte termijn ook voor de poetsdiensten. Verschillende OCMW's gaan samenwerken en starten in dat kader een juridische dienst op. De OCMW's participeren ook in de SIT's (Samenwerkingsinitiatieven in de Thuiszorg), die de zorgplannen opmaken en meerdere gemeenten omvatten.

Ook "mondialisering" dringt sterk door bij het OCMW, denk maar aan politieke vluchtelingen. Door het spreidingsbeleid van de federale overheid moet het OCMW instaan voor de opvang van kandidaat-politieke-vluchtelingen, zowel materieel via het LOI (Lokaal opvanginitiatief) als financieel. De LOI's ontstonden tengevolge van de nieuwe wetgeving in 1999. De OCMW's zijn eigenlijk het beeld van het zorgzame Vlaanderen in 2002.

DE TOEKOMST VAN HET OCMW IN DE 21E EEUW

Het OCMW blijft in de belangstelling. De wet op het bestaansminimum zal vervangen worden door de wet betreffende het recht op maatschappelijke integratie met het leefloon. Men wil de cliënt niet alleen een vergoeding geven om te leven, maar men gaat meer streven naar het opnemen van de cliënt in de samenleving. Men wil een integratie ook via tewerkstelling.

Er is de discussie rond de openbare zitting van de OCMW-raad. Sommigen stellen voor om de OCMW-raad rechtstreeks te laten verkiezen op aparte lijsten zoals dat nu het geval is in de faculteitengemeenten in de Brusselse rand.

Een ander discussiepunt draait rond de voorzitter van het OCMW. Volgens bepaalde voorstellen zou hij automatisch lid worden van het schepencollege. De gemeente zou dan geen eigen sociale

dienst meer hebben. De voorzitter van het OCMW zou dan ook de functies overnemen van de schepen van sociale zaken. Het schepencollege bepaalt in die constellatie het sociaal beleid en het OCMW zou dit dan concreet uitvoeren. Een duidelijke kritiek hierop is dat het OCMW veel neutraler is. Het zijn beroepsmensen die de dossiers behandelen. Dat past ook volledig in de idee van depotitsering, die zo wat aan de basis lag van de wet op het OCMW. Een

belangrijk thema is het sociaal huis/geïntegreerd loket. Men wenst duidelijk een vereenvoudiging. Men verkiest een éénloketfunctie voor alle administratieve en sociale dossiers, premies, uitkeringen en tegemoetkomingen. Het kan ook gezien worden als een doorwijsfunctie naar andere dienstverlenende instellingen. Het sociaal huis/geïntegreerd loket past in het kader van een globaal welzijnsbeleid.

Voor de cliënten is er ook de discussie rond de afschaffing van de onderhoudsplicht voor kinderen, wanneer hun ouders opgenomen worden

in rusthuizen. Er zijn een aantal argumenten pro: diensten zoals de levering van warme maaltijden en het poetsen aan huis worden ook niet terugggevorderd; men bespaart vele ruzies waar de bejaarde het slachtoffer van is; de solidariteit wordt niet afgeschaft want alles wordt verrekend via de belastingen; men kan de verkoop van eigendommen om de zelfbetalendheid te ontduiken tegengaan; men bespaart veel werk van de OCMW-administratie om het geld van de kinderen in handen te krijgen. Er zijn ook argumenten contra de afschaffing: de wet op de onderhoudsplicht is niet afgeschaft; men kan twijfelen over de geringe omvang van de bedragen omdat de kinderen nu spontaan tussenkomen in de betaling van de rusthuiskosten voor hun ouders, zonder het OCMW daarvan te verwittigen; kinderen die betalen zijn de beste kwaliteitscontroleurs; een speciale zorgverzekering verplicht opgelegd in het systeem van sociale zekerheid, zou een betere

Waar armoede bijna een element van fatalisme was in de Middeleeuwen - wie arm geboren werd, bleef arm - is dit nu een oplosbaar probleem door de zorgomkadering van het OCMW en al zijn diensten. Kansarmoede zou tot het verleden moeten behoren in een rijk gewest als Vlaanderen.

Via OCMW-Visies krijgt u een actueel overzicht van de landelijke OCMW-werking

Het digitaal loket van het OCMW-Kortenberg (www.ocmwkortenberg.be)

oplossing zijn. Ook andere problemen duiken op zoals een eventuele vergoeding voor schuldbemiddeling. Bij de meeste OCMW's is er een gratis collectieve schuldbemiddeling voor personen met een inkomen niet hoger dan 1.000 euro als alleenstaande en 1.500 euro als gezin. Sites van het OCMW op het internet (sommige gemeenten hebben dit reeds) en een digitaal loket zullen ook in de toekomst in alle OCMW's ingang vinden.

BESLUIT

Het was een lange weg van de bedelaars naar de abdijpoort van Kortenberg in 1302 tot het modern uitgeruste OCMW, dat een digitaal loket heeft in 2002. Waar armoede bijna een element van fatalisme was in de Middeleeuwen - wie arm geboren werd, bleef arm - is dit nu een oplosbaar probleem door de zorgomkadering van het OCMW en al zijn diensten. Kansarmoede zou tot het verleden moeten behoren in een rijk gewest als Vlaanderen. ■

- 1 Referatenboek colloquium 'Schenkingen en legaten in de 19de eeuw' n.a.v. de 15e verjaardag van de heemkundige kring Ravensteyn VZW Boortmeerbeek en de provinciale ontmoetingsdag voor heemkundigen van Vlaams-Brabant op 25 mei 2002 in het kasteel Ravestein te Hever.
- 2 G. Goris, Bejaardenzorg in de Nederlanden vroeger en nu, *Reflector* (februari 1998), p.24-25.
- 3 H. Vannoppen, *Honderd Kortenbergse gebouwen. Op stap door tien eeuwen verleden*. Winksele, 1991, p.142-143.
- 4 H. Vannoppen, Melaatsheid in middeleeuws Europa, *Geschiedenis in de klas* (februari 1997), p.4-5.
- 5 Idem, p. 5.
- 6 R. Boudens, *Momentopnamen uit de geschiedenis van de katholieke kerk*. Averbode, 1987, p.307.
- 7 R. Boudens, *De Kerk in Vlaanderen. Momentopnamen*. Averbode, 1994, p.208-212.
- 8 Idem, o.c., p.210. Scholl, *Katholieke arbeidersbeweging in België. Deel I*. Brussel, 1963, p.230-246.
- 9 L. Wils, Stabilisering en oplevend anti-klerikalisme, *N.A.G.N.*, deel 12. Brussel, 1977, p. 288; T. Luyckx, *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden*. Brussel, 1964, p.125-127; E. Ducpétiaux, *La question de la charité et les associations religieuses en Belgique*. Brussel, 1858. Ducpétiaux was een liberaal-katholiek en behoorde dus tot de katholieke partij; J. Van Damme, *La main-morte et la charité*. 2 delen. Brussel, 1854-1857. J. Van Damme was de schuilnaam voor de liberaal Frère-Orban.
- 10 Luyckx, p.193; E. Witte en J. Craeybeckx, *Politieke geschiedenis van België sinds 1830. Spanningen in een burgerlijke democratie*. Antwerpen, 1981, p.66.
- 11 Boudens, *De Kerk in Vlaanderen*, p.254.
- 12 Het paternalisme, p.16.
- 13 Luyckx, *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden*. Brussel-Amsterdam, 1964, p.208.
- 14 E. Langendries, De niet-partijpolitieke organisaties: een liberale zuil. In: *Het liberalisme in België. Tweehonderd jaar geschiedenis*. Brussel, Paul-Hymanscentrum, 1989, p.94-95; A. Verhulst (et al.), *De liberalen van 1846 tot 1996*. Brussel, Paul Hymanscentrum, 1996, p.40.
- 15 *Geuren en kleuren. Een sociale en economische geschiedenis van Vlaams-Brabant, 19de en 20ste eeuw*. Lespakket voor algemeen en technisch secundair onderwijs. 2001.
- 16 M. Rouwet, *Wijgmaal aan de Dijle*. Wijgmaal, 1975, p.153-155, 193-250. Interview Gust Vandegoor. Wespelaar, 2001.
- 17 H. Vannoppen, Nieuws uit Midden-Brabant en de Heemkringen, *Curtenberg* (2001) 1, p.53-54. Met dank aan Jan Peeters uit Hever voor zijn inlichtingen.
- 18 Viering 100 jaar Rusthuis Relegghem Zemst. 1993-O.C.M.W. Met dank aan Colette Putseys-Vanderbeken uit Weerde.
- 19 H. Vannoppen, Het ontstaan en de ontwikkeling van de arbeidersbeweging in België tot 1914 (De geschiedenis van België van 1830 tot 1995. Deel 6), *Midden-Brabant* (1994) 3, p.32-34, 36-37.

BIJKOMENDE WETENSCHAPPELIJKE LITERATUUR OVER HET THEMA VAN ARMENZORG EN ARMOEDE VINDT U OP EN IN:

- www.socsci.kun.nl/ped/whp/histeduc/litwijzer.html (armenzorg, maatschappelijk werk en welzijnswerk);
- D. van Damme, *Armenzorg en staat. Comparatief-historische studie van de origines van de moderne verzorgingsstaat in West-Europa* (voornamelijk 18e tot begin 19e eeuw). Gent, eigen beheer, 1990;
- L. de Mecheleer, *De armoede in onze gewesten van de Middeleeuwen tot nu*. Brussel, ARA Brussel, Educatieve dienst, Dossiers, Tweede Reeks 6, 1991;
- C. Lis, H. Soly, D. van Damme, *Op vrije voeten? Sociale politiek in West-Europa, 1450-1914*. Leuven, Kritak, 1985;
- A. de Swaan, *Zorg en de staat. Welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de VS in de nieuwe tijd*. Amsterdam, Bakker, 1989.